

त्र्यरुणस्त्रैवृष्ण्यः त्रसदस्युः पौरुकुत्स्यः । पवमानः सोमः । १-३ पिपीलिकामध्या अनुष्टुप्, ४-९ ऊर्ध्वबृहती,
१०-१२ विराट् ।

पर्युषु प्र धन्व वाजसातये परि वृत्राणि सक्षणिः । द्विषस्तरध्या ऋणया न ईयसे ॥ ९.११०.०१

सक्षणिः- सहनशीलः सन् । वृत्राणि- आवरणानि । परि- परिगच्छन् । वाजसातये- संपल्लब्धये ।
परि- परितः । सु- सुष्ठु । धन्व- क्षर । नः- अस्माकम् । ऋणयाः- ऋणनाशकः सन् । द्विषः-
द्वेषभावनानि । तरध्या- तारयितुम् । ईयसे- सरसि ॥१॥

अनु हि त्वा सुतं सोम मदामसि महे समर्यराज्ये । वाजो अभि पवमान प्र गाहसे ॥ ९.११०.०२

सोम- रस । सुतम्- निष्पन्नम् । त्वा- भवन्तम् । अनु मदामसि- अनुमदामः । महे- महति-
समर्यराज्ये- समानुष्ये त्वदीये राज्ये । पवमान- पुनान । वाजान्- संपदः । अभि- अभिलक्ष्य । प्र
गाहसे ॥२॥

अजीजनो हि पवमान सूर्यं विधारे शक्मना पयः । गोजीरया रंहमाणः पुरंध्या ॥ ९.११०.०३

गोजीरया- गवां चित्किरणानां प्रेरयित्र्या । पुरन्ध्या- प्रभूतधारणया । रंहमाणः- त्वरमाणः सन् ।
शक्मना- स्वबलेन । पयः विधारे- मूलशक्त्याख्योदकधाराधारके चित्ताकाशे । पवमान- पुनान रस ।
सूर्य- आत्मसूर्यम् । अजीजनः- प्रकटयसि । हि- खलु ॥३॥

अजीजनो अमृत मर्त्येष्वं ऋतस्य धर्मन्मृतस्य चारुणः । सदासरो वाजमच्छा सनिष्यदत् ॥ ९.११०.०४

अमृत- अमृतस्वरूप । मर्त्येषु- मनुष्येषु । आ- समन्तात् । चारुणः- सुन्दरस्य । ऋतस्य-
प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य । धर्मन्- अनुकृतिभूतधर्मानुष्ठाने । अजीजनः- आत्मसूर्य प्रकटयसि ।

सनिष्यदत्- संभजन्। सदा- सततम्। वाजम्- संपदम्। अच्छा- अभिलक्ष्य। असरः- सरसि ॥४॥

अभ्यभि हि श्रवसा ततर्दिथोत्सं न कं चिज्जनपानमक्षितम्। शर्याभिर्न भरमाणो गभस्त्योः ॥ ९.११०.०५

गभस्त्योः- रसोद्दीपकयोः प्राणापानेशनशक्त्योः। बभसति दीपयन्त्याभ्यां रसमिति गभस्ती प्राणापानेशनशक्ती। आधिभौतिके तु बाहुभ्याम्। बभसति दीपयन्ति निर्मथनन्त्याभ्यामग्निमिति गभस्ती बाहू। शर्याभिः- राज्युपलक्षितमनुष्यप्रज्ञाभिरंगुलीभिर्वा। भरमाणो न- उदकं संभरन् यथा अभितृणत्ति तथा। अक्षितम्- अक्षीणम्। जनपानम्- जनानां पानभूतम्। कं चित्- कञ्चन। उत्सम्- उत्सरणशीलमुदकम्। न- यथा अभितृणत्ति तथा। श्रवसा- स्वश्रुत्या। अभि- अभितः। अभि- आभिमुख्येन। ततर्दिथ- भाजनं प्रतीकं तृणवानसि ॥५॥

आदीं के चित्पश्यमानास आप्यं वसुरुचौ दिव्या अभ्यनूषत। वारं न देवः सविता व्यूणुते ॥ ९.११०.०६

आत्- अनन्तरम्। आप्यम्- प्राप्यम्। ईम्- एनं रसम्। के चित्- केचित्। वसुरुचः- चित्तवृत्तिस्तम्भेन शोभमानाः। वसु स्तम्भे। दिव्याः- दिव्यभावनायुक्ताः। पश्यमानासः- अनुभवन्तः। अभ्यनूषत- स्तुवन्ति। न देवः सविता- देवसवितेव। वारम्- शोधकं वरणीयं भाजनं प्रतीकं वा। व्यूणुते- अपगतावरणं करोति ॥६॥

त्वे सौम प्रथमा वृक्तबर्हिषो महे वाजाय श्रवसे धिर्यं दधुः। स त्वं नो वीर वीर्याय चोदय ॥ ९.११०.०७

प्रथमाः- मुख्याः। वृक्तबर्हिषः- देवेभ्य आवर्जितं समर्पितं दर्भासनं यैस्ते वृक्तबर्हिषः। समर्पितचित्ताकाशा इत्यध्यात्मिके। बर्हिःशब्दोऽन्तरिक्षनामसु पठितः। हिंसावर्जिता वा। बर्ह हिंसायाम्। उणादिगणे इसिप्रत्ययः पठितः। तस्मिन् प्रत्यये परे बर्हधातोः सकारान्तत्वं सिद्धयति।

महे- महत्यै । वाजाय- संपदे । श्रवसे- श्रुत्यै । सोम- रस । त्वे- त्वयि । धियम्- चित्तधारणाम् ।

दधुः- धृतवन्तः । सः- तादृशः । त्वम् । नः- अस्मान् । वीर- वीर्यसंपन्न । वीर्याय चोदय ॥७॥

दिवः पीयूषं पूर्वं यदुक्थ्यं महो गाहादिव आ निरधुक्षत । इन्द्रमभि जायमानं समस्वरन् ॥ ९.११०.०८

दिवः- चिदाकाशस्य । पीयूषम्- अनुभवम् । पूर्वं- पुराणम् । उक्थ्यम्- मन्त्रस्तुतम् । महः- महतः । गाहात्- गहनात् । दिवः- चिदाकाशात् । आ- समन्तात् । निरधुक्षत- निर्दुहन्ति । इन्द्रम्- ईशानशक्तिम् । अभि- उपासकस्य मनसि अभितः । जायमानम्- प्रादुर्भूतम् । समस्वरन्- स्तुवन्ति ॥८॥

अध यदिमे पवमान रोदसी इमा च विश्वा भुवनाभि मज्मना । यूथे न निष्ठा वृषभो वि तिष्ठसे ॥ ९.११०.०९

पवमान- पुनान । अध- अनन्तरम् । इमे रोदसी- एते द्यावापृथिव्यौ । इमा च विश्वा भुवनानि- एतान् सर्वान् लोकान् । अभि- अभितः । मज्मना- शुद्ध्या । टुमस्जो शुद्धौ । निःष्ठाः- निष्ठितः । वृषभः । यूथे- स्ववृन्दे । न- यथा तथा । वि- विशेषेण । तिष्ठसे- तिष्ठसि ॥९॥

सोमः पुनानो अव्यये वारे शिशुर्न क्रीळन्पवमानो अक्षाः । सहस्रधारः शतवाज इन्दुः ॥ ९.११०.१०

सहस्रधारः- अनन्तधारः । शतवाजः- अनन्तहव्यः । इन्दुः- क्लेदनशीलः । सोमः- रसः । पुनानः- पूयमानः । पवमानः- क्षरणशीलः । सोमः- रसः । शिशुर्न क्रीळन्- शिशुरिव विहरन् । अव्यये वारे- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरे उपलब्धिस्थाने । रसव्यञ्जके । रसस्य प्रवेशस्थाने । रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूते । रसार्थाचनसाधनभूते । रसक्रिये । रसावाप्तिसाधनभूते । रसावरणे । रससंभक्तरी । रसवर्धके । वरणीये प्रतीके । अक्षाः- क्षरति ॥१०॥

एष पुनानो मधुमाँ ऋतावेन्द्रायेन्दुः पवते स्वादुरूर्मिः । वाजसनिर्वरिवोविद्वयोधाः ॥ ९.११०.११

वाजसनिः- संपत्संभक्ता । वरिवोवित्- संपल्लम्भकः । वयोधाः- हव्यधारकः । पुनानः- पवमानः ।
मधुमान्- मधुरः । ऋतावा- प्रकृतिनियतिभूतसत्ययुक्तः । स्वादुरूर्मिः- माधुर्यतरङ्गमयः । इन्दुः-
हृदयस्पर्शी रसः । इन्द्राय- परमेश्वराय । पवते- क्षरति ॥११॥

स पवस्व सहमानः पृतन्यून्सेधत्रक्षांस्यप दुर्गहाणि । स्वायुधः सासह्वान्सौम शत्रून् ॥ ९.११०.१२

सोम- रस । स्वायुधः- शोभनायुधः सन् । शत्रून्- रिपून् । सासह्वान्- अभिभवन् । पृतन्यून्-
युद्धकामान् । सहमानः- सहिष्णुः । दुर्गहाणि । रक्षांसि । अप सेधन्- बाधमानः । सः- तादृशः सन् ।
पवस्व- क्षर ॥१२॥